

PRIMA EDUCATIONE 2018

MAŁGORZATA KABAT

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Studiów Edukacyjnych
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6323-8225>
mg.kabat@wp.pl

Umiejętności i wartości w zawodzie nauczyciela

Skills and Values in the Teaching Profession

STRESZCZENIE

W artykule poruszono aktualny problem dotyczący wartości i umiejętności nauczyciela. Nadają one tej profesji wartościowego wymiaru i sensu. Poprowadzone zostały wybrane rozważania wobec złożonych i ważnych wieloznacznych zagadnień. Uwzględniono okoliczności formowania wielu umiejętności, które są i powinny być wsparte u nauczyciela wartościami. Modelują one wzory i sposoby postępowania nauczyciela, odznaczającego się indywidualnym garniturem przymiotów niezbędnych w zawodowym funkcjonowaniu.

Słowa kluczowe: nauczyciel; standardy zawodowe; umiejętności; wartości

Każdy sam dla siebie jest zagadką i takąż zagadką jest dla drugiego człowieka.

Antoni Kępiński

WSTĘP

Problematyka wartości i umiejętności nauczyciela powraca co jakiś czas na łamy publikacji. Jest ona szczególnie ważna we współczesnej rzeczywistości, w której coraz trudniej jest człowiekowi określić, co jest dobre, wartościowe i piękne, a co brzydkie i kiczowate. Zdaniem P. Sztompki nastąpiło „wymieszanie wartości, stylów życia, mód, gustów, zwyczajów i obyczajów, idei i ideologii w skali globalnej (...)” (Sztompka 2006, s. 17–31), dlatego przypominanie o istnieniu wartości wydaje się ciągle aktualną kwestią, która nadaje nauczycielskim umiejętnościom i pełnionym obowiąz-

kom określonego wymiaru i sensu. Wynika to z permanentnych zmian i przeobrażeń w zewnętrznym otoczeniu (Fukuyama 1997, s. 17), które oddziałują na nauczyciela i jego środowisko funkcjonowania. Ujawniają się w efekcie tego różne umiejętności, obserwowane podczas codziennych czynności dydaktyczno-wychowawczych. Są one wsparte w większym lub mniejszym zakresie przez wyznawany przez nauczającego system wartości. Przekazuje je swoim podopiecznym, przygotowując ich do życia i wykonywania zawodu w społeczeństwie budującym cywilizację. Bardzo dobrze wyraził to Jan Paweł II, pisząc, że „praca jest wartościowym dobrem rozwijającym człowieka, a nie tylko środkiem utrzymania pomnażającym jego cnoty” (Jan Paweł II 1981). Sprzyja ona realizacji marzeń i dążeń, uruchamiając wewnętrzne pokłady energii i posiadane predyspozycje, które mobilizują sferę intelektualną i społeczny kapitał osoby do organizowania świadomej działalności, ujawniając zarazem posiadany system wartości. Jego rzeczywistą siłę dostrzegają zarówno uczniowie, jak i władze instytucji poprzez zaplanowane pedagogiczne działania. Stanowią one konstytutywny element codziennej nauczycielskiej aktywności, w jakiej ujawniają się wielorakie wartości. Poprawiają one jakość życia i relacji w szkolnym środowisku, sprzyjając zdobywaniu wiedzy z wyznaczonych planem nauczania przedmiotów. Należy jednak zauważyć, że współczesne otoczenie popiera konsumpcyjne i neoliberalne podejście do człowieka i jego działalności, które łączy się z brakiem akceptowania wartości uniwersalnych (Denek 2009, s. 139–158). Zaburza to pewien subiektywnie ustalony ład moralny, umożliwiający stosowanie norm i zasad obowiązujących w danych warunkach i czasie. Zamiast tego utwierdza się relatywizm moralny, mający względny i zmienny charakter, zależny od miejsca i osoby oceniającej inną jednostkę bądź zjawisko, z jakim ma do czynienia (Biesaga 2009, s. 718–720). W tej sytuacji nauczyciel winien pokazać, że pomimo niesprzyjających okoliczności nadal znaczenie mają zawodowe kwalifikacje, w których istotną rolę odgrywają umiejętności wraz z uznawanym zbiorem wartości.

Poruszone zagadnienia wyznaczają punkt wyjścia do zaprezentowania refleksji na temat tych złożonych problemów, wzajemnie dopełniających się bądź analizowanych oddzielnie. Spowodowane jest to walką samego człowieka (także nauczyciela) o to, co uznaje za dobre, a co za złe. Rozstrzygnięciu tego sporu nie sprzyja obecny kryzys aksjologiczny, w którym brakuje poszukiwania ontologicznych podstaw wartości, na co zwraca uwagę M. Nowak (2008, s. 148). Wyróżnione trudności sprawiają, że nauczyciel też staje się bardziej *homo economicus* i *homo consumanus*, niż realizuje bycie uczłowieczonym człowiekiem (Furmanek 1995). Być może poczynione rozważania dadzą mu powód do zrewidowania posiadanych cech i umiejętności, zapewniających bycie nie tylko prawdziwym specjalistą, ale i osobą obdarzoną wieloma cnotami, która wybrała zawód świadomie, chcąc pomagać innym.

BOGACTWO NAUCZYCIELSKICH UMIEJĘTNOŚCI

Okoliczności współczesnej pracy nauczyciela wymagają wykazania się znaczną zawodową biegłością i posiadaniem takich predyspozycji behawioralnych i funkcjonalnych, które umożliwią jej wykonywanie nie tylko z obowiązku, ale przede wszystkim z pasji. Dostarczy ona wówczas satysfakcji, która będzie wsparta „zbiorem profesjonalnych umiejętności, wiedzy, wartości oraz postaw, którymi musi dysponować każdy nauczyciel” (Prucha 2006, s. 306). To właśnie indywidualne predyspozycje, wartości i zdobyte w wyniku edukacji kompetencje nauczyciela, w których mieszczą się umiejętności stanowiące swoistą gwarancję zawodowej odpowiedzialności.

Warto w tym miejscu objaśnić kilka pojęć. W słowniku języka polskiego z 1861 r. odnotowano, że „umiejętność” to „znajomość rzeczy, umienie, znanie, z czego umienie jest najwyższą potęgą, do której dochodzi się przez a) wiarę (*credo*), b) myślenie (*mens*), c) poznawanie (*scrutatio*), d) poznanie (*cognitio*), znanie (*notitia*), e) umienie (*scientia*)” (Zdanowicz i in. 1861, s. 1766). W tym samym źródle, ale wydanym na początku XX w., czytamy, iż „umiejętność” to „znajomość, umienie, ale i również sekret, sztuka”. W odniesieniu do człowieka „umiejętny” to „znający, uzdolniony, biegły, wprawny, zręczny, wykwalifikowany” (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki 1900–1927). Dalsza penetracja literatury odsłania istnienie wyrażenia „coś umieć”. Wyekspozowanie tego terminu zaznaczyło swoją obecność na łamach literatury już w XIV w. i oznaczało tyle, co mieć praktyczną znajomość czegoś, być biegłym w czymś, być w stanie coś zrobić (Boryś 2005, s. 666). O tym, że umiejętność to sprawność w posługiwaniu się wiadomościami przy wykonywaniu określonych zadań, dowiadujemy się ze *Słownika pedagogicznego* W. Okonia (1987, s. 329). Umiejętności rozwijane są od początku życia; z czasem przyswajamy te bardziej złożone, ujawniające swoją obecność w procesie edukacji i poza nim. Przenikają one w struktury nauczycielskich kompetencji, obejmując swym zakresem wiedzę, umiejętności i postawę oraz pozwalając na realizację zadań zawodowych (Filipowicz 2004, s. 27–29). Odgrywają one kluczową rolę, stając się wskaźnikami poziomu nauczania. W poprzednim systemie oświatowym kształcenie człowieka było ukierunkowane najpierw na wiadomości, umiejętności i wartości jako zasadniczy składnik postaw. Dziś postawy coraz częściej wysuwane są na plan pierwszy, przed umiejętności i wiadomości. Ujawniła się zatem nowa hierarchia, która we współczesnym systemie edukacji odpowiada rosnącemu zapotrzebowaniu na twórczość i inicjatywę, umiejętność myślenia i współdziałania jednostek w skali globalnej (Radziewicz-Winnicki 1999, s. 97).

W dzisiejszym procesie kształcenia najwięcej uwagi poświęca się grupie kompetencji zwanej umiejętnościami ogólnymi (*generic skills*). Często są one nazywane kompetencjami niezależnymi od przedmiotu nauczania lub kompetencjami interdyscyplinarnymi. Nie są związane z żadną konkretną dyscypliną i mają zastosowanie w wielu obszarach aktywności jednostki. Wśród najważniejszych umiejętności ogólnych wyróżnia się umiejętność komunikacji, rozwiązywania problemów, logicznego myślenia,

przywództwo, kreatywność, motywację, umiejętność pracy w zespole oraz umiejętność uczenia się. Ta ostatnia wzbudza niemałe zainteresowanie w kontekście kształcenia ustawicznego (Radzewicz-Winnicki 1999, s. 97). Jest ona obecnie eksponowana ze względu na formowanie się uczącego się społeczeństwa (Przybylska-Czajkowska 2015, s. 431–445). Umiejętności uczenia się powinna, zdaniem J. Welforda i K. Prescottta (2006), towarzyszyć umiejętność zapamiętywania (*memorising*), zarządzania czasem (*time management*), wykorzystywania komputera (*computing*) i zmiany (*juggling*).

Dopełnieniem poczynionych analiz jest określenie kwalifikacji. Przyjęto, spośród wielu objaśnień, za T. Saryuszem-Wolskim (2013), że jest to rezultat procesu weryfikacji względem określonego standardu – dana osoba w wyniku walidacji osiągnęła konkretne efekty. Ich jakość można obserwować na kolejnych etapach stawania się nauczycielem. Dlatego B. Śliwerski, dokonując eksplikacji pojęcia „zawód”, dostrzegł ukrywający się w nim dylemat. W związku z tym postawił pytanie, czy nauczycielstwo jest zawodem (Śliwerski 2006, s. 1–2). Badacz miał na myśli spełnianie przez nauczyciela wysokich kwalifikacji współczesnego edukacyjnego rynku pracy. Na ten niezwykle intrygujący problem zarówno autor, jak i czytelnik mogą udzielić wielu odpowiedzi. Jedną z nich może być przywołanie poglądu A.C. Ornsteina i D. Levina, mówiącego o tym, że nauczyciel i jego grupa zawodowa nie spełniają kryteriów stawianych tej profesji. Sformułowaną opinię wymienieni naukowcy poparli następującymi тезami:

1. Istnienie specjalistycznej wiedzy i umiejętności, które przekraczają wiedzę i umiejętności laików.
2. Poczucie służby publicznej i pełne zaangażowanie się.
3. Stosowanie badań w teorii i praktyce.
4. Długi okres realizacji specjalnych praktyk.
5. Kontrola nad licencyjnymi standardami i/lub wymaganiami umożliwiającymi wejście do zawodu.
6. Autonomia w decydowaniu o wybranych sferach własnej działalności zawodowej.
7. Przyjęcie odpowiedzialności za wykonywane działania i istniejący zbiór standardów działań.
8. Oddanie się pracy klientom.
9. Wykorzystanie administracji do ulepszenia pracy profesjonalistów.
10. Istnienie samorządowych zawodowych (izb) dla członków danego zawodu.
11. Organizacja oferująca akredytację dla indywidualnych profesjonalistów.
12. Kod etyczny pozwalający rozwiązywać sporne problemy związane z wykonywanym zawodem.
13. Wysoki poziom zaufania do każdego pracownika danej profesji.
14. Wysoki prestiż społeczny i wysoki status ekonomiczny pracowników (Průcha 1997, s. 169).

Zaprezentowany wieloformatowy standard spełniają nieliczne grupy zawodowe (nawet amerykańscy nauczyciele są tylko quasi-profesjonalistami według powyższych wymagań). W naszym kraju sytuacja wygląda podobnie. Potwierdzają to dane z raportów przygotowanych na przełomie XX i XXI w., w których odnotowano wzrost odsetka nauczycieli z wyższym wykształceniem (53,2% do 89,5%), natomiast odsetek

pedagogów z wykształceniem średnim i na poziomie studium nauczycielskiego się zmniejszył (Zarębska 2003, s. 83–84). Przywołane dane liczbowe sugerują wzrostowy trend umiejętności zawodowych. Zarazem mamy do czynienia z pauperyzacją zawodu nauczycielskiego, w wyniku czego najbardziej wykwalifikowane osoby odchodzą np. do przemysłu lub polityki.

Uwidaczniające się pęknięcia w tej zbiorowości, spowodowane kryzysem wartości, oddziałują na złożony kształt umiejętności, odciskając piętno na zawodzie nauczycielskim. Mimo istniejących w nim rys, można go określić jako kategorię profesjonalizmu zawierającą powiązane ze sobą aktywności, odnoszące się do:

- podejścia nauczyciela do nauczanego przedmiotu,
- podejścia nauczyciela do ucznia,
- widzenia samego siebie.

Wyróżnione nauczycielskie kategorie w pewnym sensie są zbliżone do stwierdzeń A.C. Ornsteina i D. Levina oraz sformułowanych przez nich wygórowanych standardów. Nauczyciel z jednej strony chce je spełnić, a z drugiej dąży do wykształcenia u siebie takich zadatków i potencjału, by sprostać określonym wyzwaniom środowiskowym i oczekiwaniom. Egzystencja na przeciwstawnych zawodowych biegunkach sprawia, że nauczający potrzebuje różnorodnych wartości i umiejętności, by zrealizować zadania pojawiające się w zmiennych współczesnych warunkach. Będąc wykwalifikowaną osobą, musi doskonale orientować się w nauczonym przez siebie przedmiocie. Przekazywanie wiedzy to nie tylko jej podawanie, ale też uczenie jej poszukiwania poprzez znane i twórcze metody. Zawierają one wartości pojawiające się w czynnościach dydaktyczno-wychowawczych, służących do uporządkowania materiału nauczania w taki sposób, by układ elementów zawierał ciekawe fragmenty tematów, wzajemnie się uzupełniające, ale też by wartościował podjęty wysiłek. Zasygnalizowany styl pracy nauczyciela świadczy o jego umiejętnościach oraz kwalifikacjach umożliwiających wprowadzenie wartości do procesu nauczania i uczenia się, pokazując zarazem jakość realizowanych nauczycielskich celów w postaci konkretnych efektów. Opisaną strategię pracy nauczyciel urzeczywistnia w codziennej pracy z uczniami. Nawet otwarty i kreatywny przedstawiciel tego zawodu modyfikuje swoje podejście do powierzonych mu obowiązków. Zdarza się, że ulega presji otoczenia oraz obowiązującym schematom i regułom, co zniechęca wychowanków do podejmowania jakiegokolwiek inicjatywy. Nie służy to rozwijaniu wartości, umiejętności, sprawności i kompetencji niezbędnych w radzeniu sobie z prostymi i złożonymi problemami spotykanymi w życiu.

Drugi rodzaj aktywności, powiązany z profesjonalizmem nauczającego, łączy się z jego podejściem do ucznia. Należy przypomnieć, że tę kategorię aktywności każdy nauczyciel wypracowuje sobie indywidualnie. Może się ona ujawnić we wzajemnych kontaktach, zyskując różne (od)cienie, pokazujące realizm konkretnych stosunków, twórczą bądź odtwórczą działalność, komunikowanie uznające wypracowane zasady wzajemnego wartościowego współzycia, interesowanie się problemami i zadaniami,

jakie należy wykonać itd. Zasygnalizowane zagadnienia są doświadczane przez partnerów edukacji. Są dostrzegane szczególnie w sytuacjach konfliktowych, w których nauczyciel powinien wykazać się sprawiedliwością i cierpliwością (np. gdy uczniowie stają się aroganccy, roszczeniowi i agresywni). Uwypuklony repertuar wad podopiecznych nauczyciel zauważa, ale stawia ich w bardziej korzystnym świetle, niż wskazuje na to rzeczywista sytuacja. Przyjęcie godnej postawy i zachowanie spokoju przez nauczyciela jest bardzo trudne, ale możliwe do osiągnięcia. Z czasem może jednak prowadzić do wypalenia zawodowego (Sęk 1994). Podany przykład nie jest odosobniony w szkolnym środowisku. Nie sprzyja on realizacji kreatywnego postępowania nauczyciela. Takim praktykom przeciwstawiał się Jan Paweł II, który mówił, że trzeba nauczać ludzi młodych właściwego zaznaczania swojej indywidualności i umiejętności widzenia dobra, piękna i prawdy, zamiast podkreślać szarość i obojętność codziennego życia i poczynań partnerów edukacji. Pomocą we wzajemnych kontaktach ma właśnie służyć wychowawca, odznaczający się charyzmą, serdecznością i takim systemem wartości, który potrafi otworzyć umysł i serce każdego wychowanka.

Dysponowanie przez nauczyciela określonym zestawem przymiotów i wartości pozwala mu kreować widzenie samego siebie, co stanowi trzeci rodzaj aktywności wyróżnionej w kategorii profesjonalizmu. Chodzi w niej o to, w jaki sposób człowiek postrzega siebie jako nauczyciela, jakie zauważa własne ograniczenia i umiejętności (Kwiatkowska 2005; Bilśka 2004; Litzke, Schuh 2007). S. Nalaskowski stwierdził, że „zawód pedagoga wymaga nie tylko sumiennego wykształcenia i gruntownej wiedzy, ale także odpowiedniego wychowania” (Nalaskowski 2004), by nauczający „prócz wiedzy pedagogicznej, motywacji i umiejętności dydaktyczno-wychowawczych, wpływał na psychikę młodzieży poprzez swoją osobowość i autorytet” (Day 2004, s. 17).

Wyróżnione czynniki i działania oddziałują na walory psychofizyczne i charakterologiczne, które nauczający – z chwilą wyboru tego zawodu – stara się osiągnąć, wytrenować bądź zdobyć wraz z umiejętnościami pedagogicznymi. Są one wypracowywane przez lata nauki i praktyki, by nie tylko realizować zawód z obowiązku, ale też wywiązywać się z podjętych obowiązków z pasją i zaangażowaniem (Day 2004). Co więcej, zaangażowanie nauczyciela łączy się z podnoszeniem jakości kwalifikacji w instytucji zatrudnienia. Pracownicy są wysyłani na różne kursy, szkolenia, konferencje, uczestniczą w lekcjach pokazowych itd. Mimo osiąganego sukcesu u nauczyciela mogą się pojawić dylematy, dotyczące dalszego doskonalenia zawodowego, które może kontynuować bądź pozostać na swoim poziomie, wyznaczonym przez szkolną rzeczywistość. Przeprowadzone w tym obszarze badania przez A. Kotusiewicz i H. Kwiatkowską (1993), H. Kwiatkowską (2005), G. Kosibę (2012), J. Szempruch (2000), J. Kuźmę (2003) i innych badaczy dowodzą, że około 70% badanych nauczycieli doskonalili swoje umiejętności i kompetencje, by uzyskać jak najlepsze kwalifikacje. Zdobywa je około 30% nauczających, którzy kończą przynajmniej dwie formy doskonalenia. Korzystnie oddziałuje to na obowiązki zawodowe, prowadzące do optymalizacji rozmaitych czynności.

RÓŻNORODNOŚĆ NAUCZYCIELSKICH WARTOŚCI

Restrukturyzacja zewnętrznego świata oddziałuje na sposób i jakość funkcjonowania każdego człowieka, również nauczyciela. Obejmuje ona modernizację wzorów postępowania oraz systemów wartości akceptowanych przez jednostkę i grupę społeczną. Tworzy się nowy porządek i ład społeczny, w którym ścierają się różne orientacje poznawcze i aksjologiczne, wpływające na nauczyciela oraz realizowane przez niego role i zadania zawodowe. Słusznie C. Plewka wskazuje na występowanie trzech wartości: zawodowej, ukierunkowanej na działalność oświatową; specjalnej, wiążącej się z posiadaniem wiedzy, umiejętności i określonej postawy; odznaczanie się osobistymi cechami, takimi jak temperament, aspiracje, aktywność, styl pracy, skłonność do innowacji i twórczości (Plewka 2009, s. 18). Wymienione właściwości ukierunkowują działalność nauczającego, która wynika z jego personalnej konstytucji ujawniającej bogaty repertuar umiejętności oraz wartości internalizowanych od dzieciństwa aż do wykonywania obowiązków zawodowych. Na każdym etapie człowiek styka się z różnymi wzorami, obyczajami, które kształtują jego stosunek z otoczeniem. Podczas tych kontaktów poznaje rozmaite „ideały, aspiracje, wyobrażenia na temat tego, co w życiu jest cenne, godne uznania i wysiłku” oraz tego, co jest w efekcie przyswajane (Kozłowski 2000, s. 118). Zwłaszcza określony wydzźwięk między tymi walorami uświadamia nauczycielowi, że w jego zawodzie konieczne jest odpowiednie podejście do wychowanków i kolegów. Partnerzy edukacji powinni uczyć się wzajemnie od siebie tolerancji, szacunku, respektowania uniwersalnych wartości, ale też tych, które są ważne dla funkcjonowania w obecnych warunkach środowiska szkolnego. Bardzo często zamiast wrażliwości, empatii i wykazywania się umiejętnościami komunikacyjnymi pojawia się brutalność, agresja i przemoc. Dotykają one każdej osoby i są zauważalne przez wszystkich. Dobitnie wyraził to L. Witkowski, który napisał, że „świat ludzi dorosłych jest pełen przepaści dzielących ich między sobą, także jeśli chodzi o poziom wrażliwości moralnej, skalę wyobraźni i jakość potencjału twórczego” (Witkowski 2007, s. 286).

Gromadzone przez lata osobiste i zawodowe doświadczenia nauczyciela uwypuklają określony stosunek i reakcje wobec pojawiających się zdarzeń. Ich rozwiązaniu sprzyja wykorzystanie wiedzy technicznej i praktyczno-moralnej, na co wskazuje R. Kwaśnica (1994, s. 16). Zdaniem autora wiedza praktyczno-moralna to taki rodzaj doświadczenia, które jednostka nabywa w szeroko pojętym dialogu, uwidaczniającym się w postaci wizji świata, jego rozumienia, widzenia w nim siebie i innych. „Po drugie, ta wiedza określa reguły stanowienia sensu, dostarczając zasad moralnych, ustalających stosunek do siebie i innych, oraz normuje nasze postępowanie. Po trzecie, wiedza ta umożliwi dialog, porozumiewanie się z innymi ludźmi” (Kwaśnica 1994, s. 16). Praktyczną konsekwencją jej zastosowania może być postawienie pytania o to, jakie wartości bądź system wartości posiada nauczyciel (Pasterniak-Kobyłecka 2009; Kabat 2017). Określony ich zestaw świadczy o stylu postępowania, relacjach interper-

sonalnych, rozstrzyganiu sporów, ale przede wszystkim umożliwi korektę własnych błędów. Wymaga to ogromnej pracy nad sobą i takiego modyfikowania myślenia, by móc dalej pomagać innym, a nie ugiąć się pod ciężarem własnych słabości i doznawanego wypalenia zawodowego.

Należy przy tym pamiętać, że ten piękny i niezwykle zawód narzuca konieczność odznaczania się takim zbiorem cnót i wartości, które będą mogły promieniować na innych. Ich naśladowania nie powstydziliby się zarówno młodzi, jak i dorośli, niezależnie od tego, czy istnieje czy nie kryzys wartości oraz czy odbywają się zewnętrzne transformacje. Dzięki ruchom w zewnętrznym otoczeniu i dokonującemu się postępowi mogą tworzyć się mniej lub bardziej atrakcyjne wzory, wartości, oczekiwania czy dążenia człowieka i społeczeństwa do osiągnięcia takiej czy innej doskonałości. Co istotne, wobec wkraczających na arenę nowych norm i ideałów powinno się przeprowadzić ich dokładny rekonesans. Podjęty przez nauczyciela krytyczny ogląd może uchronić jego i wychowanków przed uleganiem chwilowym modom, preferencjom czy upodobaniom. Wsparciem dla takich poczynań nauczającego będzie uformowany moralny kręgosłup, ostrzegający przed zaakceptowaniem i wdrażaniem w życie zawodowe niegodnego kanonu zachowań wobec swoich uczniów i kolegów.

Prowadząc powyższe dociekania, warto jeszcze zwrócić uwagę na opór mentalny nauczyciela. Wykazuje się on wówczas brakiem profesjonalizmu i bezradnością w spełnianiu zawodowych standardów, jakie podali A.C. Ornstein i D. Levin. Skutkuje to wprowadzaniem autokratycznej strategii opartej na posłuszeństwie oraz egzekwowaniu norm i zasad ustalonych przez nauczającego i placówkę szkolną. Ten tradycyjny sposób, choć jest już w zaniku, nadal obowiązuje. Ujawnia się on w postaci przekazywania wychowankom gotowej wiedzy, wywołując znudzenie i brak poszanowania do tego, co robi nauczyciel. Dlatego słuszne będzie zaakceptowanie przez nauczyciela demokratycznych warunków pracy szkoły i emancypacyjnego podejścia do nauczania, które umożliwi przyswajanie wiedzy z różnych źródeł. Nie gwarantuje to oczywistej prawdy, ale daje samodzielność odkrywania uzyskanych informacji. Nauczyciel może pomagać w wartościowej ich ocenie, sugerując uczniom adekwatność doboru źródeł wiedzy. Krótko, ale jaskrawo opisane postępowanie nauczyciela uświadamia zmianę roli. W perspektywie czasowej wyraźnie zaznaczyła się jej reorganizacja. Złożyły się na ten stan rzeczy zarówno historyczne uwarunkowania profesji nauczycielskiej, jak i przemiany w systemach samych wartości, mających niezaprzeczalną wagę. Nauczyciel zawsze zyskuje okazję i sposobność do pełnego pokazania swojego profesjonalnego i zawodowego warsztatu pracy, ukierunkowując go na to, by „walczyć o człowieka i jego wartości moralne, bo musi sam być bogaty wewnątrz (...), gdyż aby dużo dać, trzeba dużo mieć” (Grzegorzewska 1938, s. 5). Już w latach 30. XX w. M. Grzegorzewska, nieprzeciętna autorka i pedagog, sformułowała zacytowaną myśl, która w naszych czasach jest jeszcze bardziej aktualna, niż była wcześniej.

PODSUMOWANIE

Przedstawione wybrane teoretyczne rozważania w wyraźny sposób pokazują, że posiadanie umiejętności i wartości w zawodzie nauczycielskim ma ogromne znaczenie. Poruszone kwestie są podejmowane przez badaczy z danej dyscypliny naukowej bądź stanowią podstawę do prowadzenia przemyśleń interdyscyplinarnych. Podkreśla się w nich podobieństwa i różnice oraz uwypukla interpretację personalną. Szczególnie ważnym zagadnieniem we współczesnej płynnej rzeczywistości jest zaakcentowanie umiejętności i wartości nauczyciela. Jako przedstawiciel społeczeństwa przekazuje on młodemu pokoleniu akceptowane przez siebie normy i wartości umożliwiające podejmowanie relacji z otoczeniem i innymi ludźmi. Dlatego o wykonywaniu profesji nauczycielskiej decyduje nie tylko akademickie przygotowanie, ale też posiadany system wartości. Ujawnia się on poprzez kompleks stałych i zmiennych osobowościowych wymiarów predysponujących w określony sposób do wykonywania tego trudnego i skomplikowanego zawodu. O jego właściwej realizacji decydują zarówno pojedyncze cechy, jak i zbiór różnorodnych przymiotów, umiejętności i wartości. Są one dziś niezwykle cenne dla nauczyciela, gdyż zaczyna dominować wśród nich intelekt nad pozostałymi atutami. Warto dodać, że nauczyciel na swoich uczniów oddziałuje całą swoją osobowością, która predysponuje do wyboru właściwego podejścia do wychowanków, nauczanego przedmiotu oraz własnej osoby. W tych obszarach może i realizuje się w roli twórcy, wykonawcy, organizatora bądź władcy, pokazując formowany przez lata repertuar umiejętności. Każda z ról może pojawić się u nauczyciela w danym wieku bądź w określonym momencie czasu pracy. Zależy to od doznawanej we własnym środowisku presji, odporności na stres, podatności na stawianie oporu i uznawanego systemu wartości, inicjującego zmianę myślenia bądź pozwalającego na trwanie na wypracowanej pozycji. Każda z tych decyzji skutkuje określonym zachowaniem i stylem pracy, wynikającym z posiadania niepowtarzalnego garnituru cech, umiejętności i wartości, jakie należy doskonalić. Mądry i wykwalifikowany pedagog je ulepsza, zarazem ukierunkowując swoje i uczniów działania na kształtowanie prawdziwych ponadczasowych wartości i umiejętności.

BIBLIOGRAFIA

- Biesaga T. (2009), *Relatywizm etyczny*. W: *Powszechna Encyklopedia Filozoficzna*, t. 8. Lublin: PTTA.
Bilska E. (2004), *Jak Feniks z popiołów, czyli syndrom wypalenia zawodowego*. Niebieska Linia 4.
Boryś W. (2005), *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
Day Ch. (2004), *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm i zaangażowanie w pracy*. Gdańsk: GWP.
Denek K. (2009), *Edukacja oparta o wartości*. Wychowanie w Muzyce 2.

- Filipowicz G. (2004), *Zarządzanie kompetencjami zawodowymi*. Warszawa: PWE.
- Fukuyama F. (1997), *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*. Warszawa–Wrocław: PWN.
- Furmanek W. (1995), *Człowiek, człowieczeństwo, wychowanie*. Rzeszów: Wydawnictwo Oświatowe Fosze.
- Grzegorzewska M. (1938), *Znaczenie wychowawcze osobowości nauczyciela*. Chowania.
- Jan Paweł II (1981), *Encyklika Laborem Exercens. O pracy ludzkiej*. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Kabat M. (2017), *Wartości w zawodzie nauczyciela – wykorzystanie systemowej metody analizy pojęć wieloznacznych*. Pedagogika. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas 14.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W. (red.) (1900–1927), *Słownik Języka Polskiego*, t. 1–8. Warszawa.
- Kosiba G. (2012), *Doskonalenie zawodowe nauczycieli – kategorie, kompetencje, praktyka*. Forum Oświatowe 2(47).
- Kotusiewicz A., Kwiatkowska H. (1993), *Koncepcja pedagogicznego kształcenia nauczycieli – metodologia analiz programowych*. W: A.A. Kotusiewicz, H. Kwiatkowska, W.P. Zaczyński (red.), *Pedeutologia. Badania i koncepcje metodologiczne*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kozłowski W. (2000), *O wartościach wychowawczych kandydatów na nauczycieli*. W: H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, S. Dylak (red.), *Współczesność a kształcenie nauczycieli*. Warszawa: WSP ZNP w Warszawie.
- Kuźma J. (2003), *Doskonalenie i samokształcenie nauczycieli*. W: W. Okoń (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Kwaśnica R. (1994), *Wprowadzenie do myślenia o wspomaganii nauczycieli w rozwoju*. Wrocław: WOM.
- Kwiatkowska H. (2005), *Tożsamość nauczycieli. Między anomią a autonomią*. Gdańsk: GWP.
- Litzke S.M., Schuh H. (2007), *Stres, mobbing i wypalenie zawodowe*. Gdańsk: GWP.
- Nalaskowski A. (2004), *Wprowadzenie do pedagogiki ogólnej*. Olsztyn: Wyższa Szkoła Informatyki i Ekonomii TWP.
- Nowak M. (2008), *Teorie i koncepcje wychowania*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Okoń W. (1987), *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: PWN.
- Pasterniak-Kobyłecka E. (2009), *Nauczyciele i uczniowie gimnazjum wobec wyboru wartości: między pewnością a wątpliwością*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Plewka C. (2009), *Uwarunkowania zawodowego rozwoju nauczycieli*. Warszawa: IBN.
- Prucha J. (2006), *Pedeutologia*. W: B. Śliwerski (red.), *Pedagogika*, t. 2: *Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych*. Gdańsk: GWP.
- Průcha J. (1997), *Moderní pedagogika. Věda o edukačních procesech*. Praha: Portál.
- Przybylska-Czajkowska B. (2015), *Aksjologia społeczeństwa uczącego się. Zarys problematyki*. Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie. Politechnika Śląska 85.
- Radzewicz-Winnicki A. (1999), *Modernizacja niedostrzeganych obszarów rodzimej edukacji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Saryusz-Wolski T. (2013), *System kwalifikacji – narzędzie rozwoju Polski i Europy*, <https://docplayer.pl/31693727-System-kwalifikacji-narzedzie-rozwoju-polski-i-europy-sesjara-rola-interesariuszy-w-systemie-kwalifikacji-instytut-badan-edukacyjnych.html> (dostęp: 25.07.2018).

- Sęk H. (1994), *Wypalenie zawodowe u nauczycieli. Społeczne i podmiotowe uwarunkowania*. W: J. Brzeziński, L. Witkowski (red.), *Edukacja wobec zmiany społecznej*, Poznań–Toruń: Wydawnictwo Edytor.
- Szempruch J. (2000), *Pedagogiczne kształcenie nauczycieli wobec reformy edukacji w Polsce*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Sztompka P. (2006), *Zaufanie w erze globalizacji*. W: S. Kania (red.), *Współczesny świat dziecka i jego zagrożenia*. Kraków: Wydawnictwo oo. Pijarów.
- Śliwerski B. (2006), *Nauczyciel jako zawód*, <http://pcndmhq.oskko.edu.pl/kongres1/materialy/BSliwerski-Kongres.pdf> (dostęp: 28.02.2014).
- Witkowski L. (2007), *Edukacja i humanistyka. Nowe (kon)teksty dla nowoczesnych nauczycieli*, t. 2. Warszawa: IBN.
- Welford J., Prescott K. (1996), *European Business. An Issue-Based Approach*. London: Pitman Publishing.
- Zarębska J. (2003), *Spis nauczycieli*. Warszawa: Wydawnictwo CODN.
- Zdanowicz A. i in. (1861), *Słownik Języka Polskiego*. Warszawa.

SUMMARY

The article deals with the current problem regarding teacher values and skills. They give to this profession a valuable dimension and meaning. Selected considerations were made against complex and important ambiguous issues. The circumstances of forming many skills that are and should be supported by the teacher in the values are taken into account. They model patterns and ways of acting for a teacher who has an individual suit of qualities necessary for professional functioning.

Keywords: teacher; professional standards; skills; values